

GOVOR ODVETNIKA IN POLITIKA PETRA MOČNIKA

Osrednja slovesnost ob 90-letnici ustrelitve štirih junakov v Bazovici

6. septembra 2020

Spoštovane oblasti, cenjeni gospe in gospodje, dragi rojaki!

V veliko čast in ponos si štejem, da lahko spregovorim ob 90. obletnici ustrelitve bazoviških junakov - Ferdinanda Bidovca, Frana Marušiča, Zvonimira Miloša in Alojza Valenčiča. Spregovorim na kraju, kjer so 6. septembra 1930 ob zori pozno poletnega jutra padli pod streli fašistične milice. Smrtno kazen je izreklo posebno fašistično sodišče za zaščito države, ki se je za to priložnost preselilo iz Rima v Trst, ob koncu procesa, ki je imel že določen in napisan konec.

Fašistična oblast je morala pokazati, da obvlada uporne Slovence, ki so po prvi svetovni vojni prišli pod njeno oblast.

Takole piše v enem izmed biserov slovenske književnosti:

Slovenski Narodni dom v Trstu 1920.

Delavski dom v Trstu 1920.

Žitna polja v Istri gorijo.

Fašisti groze ob volitvah.

Srce postaja odporno kot kamen.

Ali bodo še goreli slovenski delavski domovi?

Stara ženica umira v molitvah.

Slovenstvo je progresiven faktor.

Človečanstvo je progresiven faktor.

Človečansko slovenstvo: sinteza razvoja.

Gandhi, Gandhi, Gandhi!

Edinost gori, gori, naš narod duši, duši.

(Srečko Kosovel, Italijanska kultura, Zbrano delo II)

Tako je namreč napisal naš kraški pesnik Srečko Kosovel malo pred svojo prerano smrtjo, po požigu Narodnega doma, po pustošenju po Trstu 13. julija 1920 in po prvih fašističnih napadih na ljudi, premoženje in na pravice slovenskega naroda.

In prav iz tega nasilja, iz požiga Narodnega doma pred 100 leti, izhaja usoda naših junakov, ki se jih, od njihove žrtve dalje, vsako leto, z istim zanosom in prepričano ter spoštljivo spominjamo. Osebnostno prihajam na to gmajno preko pol stoletja, vse od časov, ko sem zahajal na obisk ali počitnice k noni v Bazovico, v mamino rojstno vas. Zato čutim močno povezanost s tem krajem in z vsem tem, kar se je tu pripetilo.

Nova država, ki je prišla v te kraje leta 1918, je obljubljala zaščito pravic, ki so jih tukajšnji prebivalci različnih narodnosti uživali. Toda že leto kasneje se je izkazalo, da se je izneverila obljubam, takoj ko se je organiziral fašizem, ki se je nato povzpел do vlade in oblasti v državi.

Tako se je začelo preganjanje naših ljudi z zapiranjem šol, s prepovedjo rabe materinega jezika, s spreminjanjem imen in priimkov ljudi ter imen krajev, z zapiranjem gospodarskih podjetij in dejavnosti, z zaplenbo premoženj, z razpustom kulturnih, športnih, političnih in drugih organizacij, vse do pretepa in zapiranja ljudi, ki se niso strinjali s takim ravnanjem. Državna oblast je izvajala načrt kulturnega, gospodarskega in tudi osebnega genocida slovenskega naroda, ki je živel v njenih novih mejah. To nasilje je privedlo do uničenja slovenskega srednjega sloja. V emigracijo je prisilo 100.000 ljudi. Proti krivičnemu in nasilnemu ravnanju je odpor tudi z etičnega vidika dovoljen, da le ustavi krivično početje. Odpor naših junakov, ki je bil posledica nasilnega ravnanja oblasti, je bil v teh krajih med prvimi v Evropi. Po Gortanu leta 1929 pridejo bazoviški junaki leta 1930.

Večkrat sem se vprašal, zakaj morajo bazoviški junaki ostati za veke vekov teroristi in zločinci, ko pa so bili nekateri pripadniki drugih narodov, ki so se ravno tako z nasiljem ali z izdajo uprli oblasti držav, čigar državljani so bili in kjer so živeli, ker so bili prepričani, da so te države do njih in njihovih narodov nasilne, proglašeni za heroje, čeprav so bili ravno tako obsojeni s strani zakonitih državnih oblasti.

Pri uporabi etičnih meril do oseb in narodov ni vedno veliko sorazmerja in enakopravnosti.

Zakaj mora že napisana sodba režimskega sodišča, ki ga niso sestavljali redni sodniki, ampak oficirji fašistične milice, ki je bilo posebno sodišče, s točnim političnim nasilnim namenom in ki bi bilo po veljavni demokratični republiški ustavi protizakonito, ostati kot pribita za oblasti povojne demokratične republike Italije? Zakaj nekateri predstavniki teh oblasti še vedno nazivajo štiri junake kot teroriste, kar pa ne velja na primer za Oberdanka ali Saura? Te sodbe niso bile nikoli razveljavljene, le država, ki jih je izdala, je leta 1918 propadla.

Nekaj je tu narobe.

Obisk italijanskega predsednika, najvišjega predstavnika države, na tem kraju pred skoraj dvema mesecema, je po moji oceni nekaj le premaknil. Predsednik Italije ne hodi na kraje usmrtnitve teroristov, in še to v spremstvu predsednika Slovenije. Očitno je zadevo poglobil.

Tu pa se odpira novo poglavje: kako kot skupnost priti do tega, da bi tudi bazoviškemu junakom bila dokončno zbrisana oznaka teroristov za italijansko državno oblast. Kar se je že zgodilo za obsojence drugega tržaškega procesa iz leta 1941 s sodbo kasacijskega sodišča iz leta 1971.

Za odpravo sodb posebnega fašističnega sodišča je kraljevi namestnik, bodoči zadnji italijanski kralj, leta 1944 izdal dva odloka: eden je predvideval možnost revizije procesov, drugi pa je predvidel izničenje sodb, ki so bile izdane za primere napada na institucije in politične organe, ki so nastali pod fašizmom. Ta drugi odlok je predvideval tudi kaznovanje fašističnih oblasti in oseb režima ter lustracijo v javni upravi, a ta del ni bil nikoli izvršen, saj je bila takoj po drugi svetovni vojni izdana široka amnestija za vse, javni uslužbenci pa so vsi ostali na svojih mestih.

Danes revizija prvega tržaškega procesa ni več možna, saj je bil odlok kraljevega namestnika, ki jo je predvideval, zbrisan leta 2009, v okviru brisanja več tisoč zakonov na pobudo takratnega ministra za poenostavitev zakonodaje Calderolija. Nekatere zakone, ki jih je vladni odlok brisal, so v parlamentu rešili s popravki. Žal ni nihče pomislil, da bi postavil popravek tudi za ohranitev odloka o revizij sodb fašističnega sodišča.

Kljub temu se ne smemo predati malodušju, saj je bila tudi sodba drugega tržaškega procesa izničena na podlagi odloka kraljevega namestnika, ki je ostal še v veljavi. Tržaški časopis, na katerega so naši junaki opravili bombni atentat, pa je bil uradno glasilo fašizma v Trstu.

Seveda bo treba prepričati vrhovno sodišče in vojaške sodne oblasti, da se ponovita predlog in izid drugega tržaškega procesa. Nujno bo postaviti resen in argumentiran pravni okvir, utemeljitev, ki bo odgovarjala pogojem še zadnjega veljavnega zakona na tem področju.

Napaka ni dovoljena, saj bi zavrnitev zahtevka po izbrisu sodbe prvega tržaškega procesa pomenila dokončen in popoln poraz čistega spomina naših junakov.

Vsi se zavedamo, da problem ni samo pravne, ampak tudi politične narave. Dve leti pred izničenjem sodbe drugega tržaškega procesa je jugoslovanski predsednik Tito prejel odličje s strani italijanskega predsednika Saragata. Odličje, ki ga nekateri vztrajno skušajo odvzeti, celo zakone bi spremenili v ta namen. V demokraciji velja pravica svobodnega mišljenja, spreminjati tok zgodovine pa je seveda nekaj povsem drugega. Ne vem, če sta bila tista dva dogodka povezana, gotovo pa je, da je bil takratni politični trenutek ugoden tisti rešitvi. A se je pred kratkim zgodovina zasukala tudi za ta kraj in spomin. Če verjamemo v vrednote demokratične države, ki je nastala iz odpora proti fašističnemu režimu, in če upoštevamo dogodke, ki nastajajo po državnih najvišjih oblasteh, ne moremo zanikati, da so bili bazoviški junaki žrtve nasilnega in genocidnega fašističnega režima, kateremu so se uprli z edinimi sredstvi, ki so jih imeli na razpolago in ki so bili le nujen in razumljiv odgovor na krivično nasilje.

Ta odpor pa ni bil izpeljan zase, ampak za svoje ljudi, za nas vse, in štirje junaki so ga plačali z najdražjim bogastvom, ki ga človek ima, s svojim življenjem.

Nič manj kot marsikatera druga oseba, ki se šteje za heroja.

Izziv je velik, a se ga ne smemo ustrašiti. Zakoni so izraz vrednot in civilizacije in sodniki so poklicani, da jih spoštujejo. Nujno pa je, da ustvarimo pravo ozračje okoli tega podviga: če ne bomo stali vsi složno za tem, se bo lahko tudi izjalovil.

V to moramo vsi verjeti, prepričano delati za ta uspeh, vsak na svojem mestu in v svojem okolju. Obstajajo vrednote in cilji, pred katerimi morajo popustiti vse ideološke in drugačne razlike. Naši junaki se niso vprašali, čigav si, ampak za koga delaš in odgovor je bil en sam: za svoj narod!

Verjamem, da smo tudi mi danes tega sposobni in da se bomo v tem duhu primerno oddožili žrtvi naših rojakov.

Hvala lepa za vašo pozornost, srečno vsem nam, junakom pa slava!

Na bazoviški gmajni, 6. septembra 2020

Peter Močník